

УДК 271.4-788-055.2 (477.87) «19» + 271.4 (437.671)  
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.1.252>

*Ігор Ліхтей\**

## УТВЕРДЖЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СЕСТЕР ЧИНУ СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО НА ЗАКАРПАТТІ ТА ПРЯШІВЩИНІ У 20-Х РОКАХ ХХ СТ.

**Анотація:** *Питання про організацію на Закарпатті обителі сестер василіянок постало на порядку денному восени 1921 р. Саме тоді активізувалися перемовини між монастирем сестер Чину св. Василя Великого (ЧСВВ) у Станіславові (нині – Івано-Франківськ) і духовними та світськими особами в Ужгороді, прихильними до ідеї поширення їхньої діяльності на теренах краю. Відтак зі Станіслава до Ужгорода прибули перші дві черниці та було започатковано процес створення монастиря. Щоправда, утвердження в Ужгороді сестер василіянок, кількість яких на початку 1922 р. зростає до п'яти, проходило з неабиякими труднощами. Адже на той час на Закарпатті не було належних умов для повноцінного функціонування чернечої обителі. Тож влітку 1922 р. сестри василіянки переїхали до Пряшева. Там вони перебували до осені 1924 р. За цей період сталися зміни в керівництві Мукачівської єпархії. У 1924 р. її новим очільником став єпископ Петро Гебей. На його побажання у вересні того ж року три черниці василіянки повернулися з Пряшева до Ужгорода. Так розпочалася їхня подвижницька місія на Закарпатті. Монахинь відразу ж було залучено до роботи в інтернаті для дівчат. У 1929 р. на Закарпатті налічувалося 28 сестер ЧСВВ. Вони опікувалися двома інтернатами й одним сиротинцем. Кілька василіянок залишилися на Пряшівщині. Там у їхньому віданні перебував сиротинець.*

**Ключові слова:** *сестри Чину св. Василя Великого, Закарпаття, Пряшівщина, Мукачівська греко-католицька єпархія, Магдалина Марія Гуменюк, Агнета Антонія Ценкнер, Василя Олена Глібовицька, Ужгород, Підкарпатська Русь, Пряшівська греко-католицька єпархія*

У зв'язку зі складними суспільно-політичними та військовими процесами, що відбуваються на теренах сучасної України, у світі зростає не тільки зацікавлення історією нашої держави в цілому, але і її регіонів. Окремі з них мали непросту долю, пройшли тернистий шлях свого розвитку, причому нерідко у складі інших державних утворень. Це особливо актуально для Закарпаття, яке лише в 1945 р. стало складовою частиною Української РСР. До того, як відомо, край належав до Угорщини, Австрії, Австро-Угорщини, Чехословаччини... Саме під час перебування упродовж 20-30-х рр. ХХ ст. Закарпаття у складі Чехословаччини тут спостерігається демократизація суспільно-політичного й культурного життя, а також поширюється українська національна ідея. Зміни торкнулися й церковних інституцій. Більшість населення краю сповідувало греко-католицизм. Його релігійними запитами опікувалася Мукачівська єпархія з осідком в Ужгороді. Значна частка греко-католиків проживала також у Східній Словаччині. Їхні духовні потреби забезпечувала Пряшівська греко-католицька єпархія, що межувала з Мукачівською. На початку 20-х років ХХ ст. на Закарпатті, яке тоді мало офіційну назву Підкарпатська Русь, а також на Пряшівщині вже в нових умовах розгорнули свою діяльність і сестри ЧСВВ.

---

\* *Ліхтей Ігор Михайлович* – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби Ужгородського національного університету (Ужгород, Україна);  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>; e-mail: [igor.likhtei@uzhnu.edu.ua](mailto:igor.likhtei@uzhnu.edu.ua)

Слід відзначити, що в Карпатському регіоні існували досить давні традиції Василянського чоловічого чернецтва. Упродовж тривалого часу на Закарпатті та Пряшівщині функціонувала низка монастирів отців ЧСВВ. Однак на початку ХХ ст. Василянські чоловічі обителі тут стали занепадати. До їх відродження певною мірою спричинився протоігумен Галицької провінції отців ЧСВВ о. Анастасій Калиш (1875-1930). У 1920 р. він провів перемовини з Мукачівським єпископом Антоніном Паппом (1867-1945) і протоігуменом ЧСВВ на Підкарпатській Русі о. Йоакимом Хомою (1870-1931) щодо реформування в краї Василянського чернечого життя<sup>1</sup>. На початку листопада 1920 р. з Галицької провінції до Мукачівського монастиря, де мали проходити новіціат особи, які вирішили стати ченцями, прибули представники василянського Чину – о. Єронім Малицький (1865-1925), о. Полікарп Булик (1885-1961), о. Гліб Кинах (1888-1980), а також брати Гавриїл Ханик (1882-1946), Йосиф Нижник (1883-1945) і Симеон Бужара (1884-1967). У результаті, на Підкарпатській Русі постала окрема Свято-Миколаївська провінція ЧСВВ<sup>2</sup>.

Тоді ж визріли й передумови щодо заснування на Закарпатті жіночої василянської обителі. На той час у Галичині існувало кілька монастирів сестер ЧСВВ. Серед прихильників поширення чину черниць-василянок на теренах краю були місцеві проукраїнські діячі, а також емігранти з Галичини, які після утвердження там польської влади опинилися на Підкарпатській Русі.

**Історіографія питання.** Ще в 1934 р. сестра ЧСВВ Соломія Цьорох (1894-1955) оприлюднила у Львові монографію «Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василянок», яку через тридцять літ було перевидано в Римі<sup>3</sup>. З появою цієї книжки було закладено підвалини для вивчення діяльності черниць-василянок на Закарпатті та Пряшівщині. Однак після утвердження на Західній Україні комуністичного режиму, греко-католицька церква зазнавала гоніннь з боку владних структур, а на фахові дослідження її історії було накладено табу. Подібна ситуація у перші повоєнні десятиліття була і в Чехословаччині, де також запанувала радянська ідеологія. Тільки після здобуття Україною та Словаччиною незалежності стали з'являтися правдиві наукові публікації про ЧСВВ. У цьому контексті заслуговує на увагу стаття доцента Пряшівського університету Любиці Баботи про прибуття черниць-василянок до Чехословаччини, написана на основі їхніх спогадів<sup>4</sup>. Питання ж діяльності сестер ЧСВВ у міжвоєнний період побіжно розглянув Віктор Кічера<sup>5</sup>.

Серйозною підмогою для сучасних учених є наукові дослідження та популярні праці, присвячені сестрі Василії Олені Глібовицькій (1895-1929), яка, попри слабе здоров'я,

---

<sup>1</sup> Станканинець А., ЧСВВ. П'ятдесятлѣтя Вѣдновы Чина св. Василя Великого. 1882-1932 // Благовѣстник. Духовна газета для Подкарпатских Русинѣв. Ужгородь, децемберь 1932. Рочникъ XII. Число 12. С. 179.

<sup>2</sup> Станканинець А., ЧСВВ. П'ятдесятлѣтя Вѣдновы Чина св. Василя Великого. 1882-1932 // Благовѣстник. Духовна газета для Подкарпатских Русинѣв. Ужгородь, январь 1932. Рочникъ XIII. Число 1. С. 3.

<sup>3</sup> Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василянок. Друге видання. Рим, 1964. 256 с.

<sup>4</sup> Babotová Ľ. Príchod sestier Rádu sv. Bazila Velkého do ČSR v medzivojnovom období // Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. storočia) / Ľubica Harbulova (ed.). Prešov, 2009. S. 171-179.

<sup>5</sup> Кічера В. Заснування і діяльність монастирів Чину Святого Василя Великого на Закарпатті (1733-1950 роки): дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Ужгород, 2008. 252 с.; Кічера В. Греко-Католицька Церква в Чехословаччині як соціальна інституція (1918-1939). Пряшів, 2016. С. 53-55.

смиренно й сумлінно виконувала свої монаші обітницї в Ужгороді та Пряшеві. У жовтні 1929 р., у віці 34 літ, вона померла та похована в Пряшеві. Після смерті Василії Глібовицької сестра Стефанія Качуровська підготувала про неї книжку «Укрита фіялка»<sup>6</sup>. Відтак у 1992 р. узріло світ друге, доповнене та розширене, видання життєпису цієї сильної духом черниці, яке впорядкував о. Севастіан Сабол (ЧСВВ)<sup>7</sup>. У 2003 р. було розпочато беатифікаційний процес сестри Василії Глібовицької. В контексті згаданої події невдовзі вийшов друком короткий нарис її життєвого шляху авторства Уляни Стеців-Тимчук<sup>8</sup>. Соціально-педагогічний наратив сестри Василії Глібовицької привернув також увагу дослідниці Л. Токарук<sup>9</sup>.

Наприкінці 2021 р. було відзначено 100-літній ювілей з часу заснування на Закарпатті першого жіночого василіянського монастиря. З цієї нагоди в Ужгороді відбулася конференція, на якій з науковими доповідями виступили Ігор Ліхтей, Віктор Кічера та с. Дарія Турків, ЧСВВ. У результаті було висвітлено основні віхи діяльності черниць-василіянок на Закарпатті<sup>10</sup>. Згодом І. Ліхтей опублікував добірку документів із фондів Державного архіву Закарпатської області про прибуття сестер ЧСВВ на Пряшівщину та ставлення до них тамтешніх урядовців<sup>11</sup>.

Попри те, що чин сестер-василіянок вже частково простежувався українськими та словацькими вченими, їхня подвижницька діяльність ще містить чимало нез'ясованих моментів. Тож *мета статті* – відслідкувати процес утвердження й висвітлити основні напрямки діяльності сестер ЧСВВ на Закарпатті та Пряшівщині упродовж 20-х років ХХ ст.

**Виклад основного матеріалу.** Питання про організацію на території Підкарпатської Русі обителі сестер василіянок постало на порядку денному восени 1921 р. Саме тоді активізувалися перемовини між монастирем сестер ЧСВВ у Станіславі (нині – Івано-Франківськ) і духовними та світськими особами в Ужгороді, прихильними до ідеї поширення їхньої діяльності на теренах Підкарпатської Русі. Офіційне запрошення для сестер-василіянок підписав 10 жовтня 1921 р. канонік Мукачівської греко-католицької єпархії о.Петро Гебей (1864–1931)<sup>12</sup>. Настоятелька монастиря в Станіславі, мати-ігуменя Антонія Агнета Ценкнер, погодилася відрядити до Ужгорода двох сестер для того, аби вони ознайомилися із ситуацією на місці. Цю інформацію було заслухано на засіданні єпископської Консисторії в Ужгороді 29 жовтня 1921 р., яка тоді ж ухвалила рішення про створення комісії для напрацювання умов щодо поселення сестер-василіянок на

<sup>6</sup> Качуровська М. Стефанія (ЧСВВ). Укрита фіялка: нариси з життя сестри В. Глібовицької чина св. В. Великого. Пряшів: Накладом сс. Василіянок, 1935. 238 с.

<sup>7</sup> Сабол С. Укрита Фіялка – сестра Василія Глібовицька, ЧСВВ. Братіслава; Пряшів, 1992. 224 с.

<sup>8</sup> Стеців-Тимчук У. У типі серця. Життя сестри Василії (Олени) Глібовицької, ЧСВВ [Упор. сестра Дарія (Світлана) Турків, ЧСВВ]. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 104 с.

<sup>9</sup> Токарук Л.С. Соціально-педагогічний наратив Василії Глібовицької у дискурсі освіти для сиріт у Західній Україні (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.) // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Соціальна робота. 2017. № 1 (1). С. 66-71.

<sup>10</sup> Ліхтей І. Відзначення 100-літнього ювілею з часу заснування монастиря сестер Чину св. Василія Великого (ЧСВВ) на Закарпатті // Історичний часопис з богемістики і словакістики / Відп. ред. І.М. Ліхтей. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2023. Вип. 9. Словаки, чехи й українці в контексті історії та культури. С. 97-102.

<sup>11</sup> Lichtej I. Dokumenty Štátneho archívu Zakarpatskej oblasti o pobyte sestier Rádu sv. Bazila Velkého v Prešovskej gréckokatolíckej eparchii // Historia Ecclesiastica. 2022. Vol. XIII (2). S. 76-92.

<sup>12</sup> Babotová Ľ. Prichod estier Rádu sv. Bazila Velkého... S. 171.

Підкарпатській Русі. Комісію очолив канонік о. Юлій Станкай (1865-1938), а до її складу ввійшли о. Юлій Мелеш, о. Августин Волошин (1874-1945), о. Йоаким Хома, а також о. Василь Такач (1879-1948), якого у 1924 р. було обрано єпископом для русинів греко-католиків США<sup>13</sup>.

Сестрами василіянками, яким належало поїхати до Ужгорода, були Магдалина Марія Гуменюк та Ірена Софія Олексюк. Отримавши досить швидко закордонні паспорти (тоді Станіславів входив до складу Польщі), 25 листопада 1921 р., у день св. Йосафата, монахині вирушили до Ужгорода<sup>14</sup>. Ми не маємо свідчень, як саме вони добиралися до Ужгорода, позаяк прямого залізничного сполучення між Польщею та Чехословаччиною тоді не існувало. Але достеменно відомо, що 30 листопада 1921 р. сестри-василіянки були вже в Ужгороді, позаяк цього дня мукачівський єпископ Антонін Папп надіслав в ігуменат міста Станіславова повідомлення про те, що Магдалина Марія Гуменюк та Ірена Софія Олексюк прибули до Ужгорода і провели успішні перемовини з компетентними особами щодо поширення Чину сестер св. Василія Великого на території Підкарпатської Русі. Владика також інформував, що єпископська Консисторія одностайно прийняла рішення поселити тут сестер-василіянок. При цьому від черниць вимагали, щоб вони: 1) пристосовувалися до місцевої говірки; 2) писали правописом, який тоді побутував у краї та, 3) не займалися політичними справами<sup>15</sup>.

В Ужгороді Магдалина Марія Гуменюк та Ірена Софія Олексюк знайшли підтримку в особі о. Василія Такача, а також о. Августина Волошина та його родини. З ініціативи о. А. Волошина було вирішено доручити черницям займатися справами інтернату (сиротинця), котрий знаходився у власності церковних учителів (півцечителів). Тут виховувалися діти, які залишилися сиротами після смерті своїх батьків-учителів. Але взятися за цю справу сестри тоді не змогли, позаяк у будівлі інтернату, що знаходилася на тодішній вулиці Ракоці (нині – А. Волошина) за номером 36, розміщувалося гарнізонне військове командування. Виглядало так, що василіянкам було надано можливості для роботи на Підкарпатській Русі, але не створено належних умов для їх реалізації. Та Магдалина Марія Гуменюк й Ірена Софія Олексюк не впадали у відчай. З дозволу свого духовного керівництва вони відбули до Станіславова з тим, щоб у середині січня 1922 р. знову повернутися до Ужгорода й, очевидно, привести з собою ще кількох монахинь. До того ж, єпархіальне керівництво сподівалося, що за період відсутності сестер військові покинуть будівлю інтернату<sup>16</sup>.

Невдовзі процес заснування жіночого василіянського монастиря в Ужгороді було юридично завершено. Рішення Консисторії, оформлене у вигляді витягу з протоколу від 30 листопада 1921 р., посередництвом о. А. Волошина було передано очільникові Шкільного відділу Йозефові Пешекові (1872-1924). Шкільний відділ знаходився у структурі

---

<sup>13</sup> Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Ф. 151. Оп. 7. Спр. 745. Арк. 7.

<sup>14</sup> Коротка історія основи монастирів С.С. Василіянок на Підкарпаттю Ческо-словац. республіці. Рукопис. С. 1-2. Рукопис зберігається в монастирі сестер Чину Св. Василія Великого у Пряшеві. Автор висловлює вдячність Ph.D. Valérie Juríčkovéj, Ph.D. a provinciální představené sr. Daniele Štefanovéj, за можливість послуговуватися цією працею.

<sup>15</sup> ДАЗО. Ф. 151. Оп. 7. Спр. 745. Арк. 6; Коротка історія основи монастирів С.С. Василіянок... С. 2-3; *Цьорох С.* Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василіянок. Друге видання. Рим, 1964. С. 209.

<sup>16</sup> Коротка історія основи монастирів С.С. Василіянок... С. 2-3; *Цьорох С.* Погляд на історію... С. 209-210.

Цивільного управління створеного восени 1919 р. для адміністративного керівництва Підкарпатською Руссю. Спеціальної установи для церковних справ у краї не існувало, а питаннями культу опікувався саме Шкільний відділ. У цьому документі констатувалося, що єпископська Консисторія засновує на території Мукачівської єпархії Чин сестер св. Василя Великого. Першою ігуменею призначено сестру Магдалину Марію Гуменюк, а її помічницею – Ірену Софію Олексюк<sup>17</sup>. Витяг з протоколу у Шкільному відділі було зареєстровано 31 грудня 1921 р. і того ж таки дня Й. Пешек відреагував на це рішення, видавши розпорядження за № 21/142, в якому зазначалося, що він узяв до відома створення в Ужгороді монастиря сестер-василіянок Мукачівської єпархії та проголошує його юридичною особою<sup>18</sup>. Саме 31 грудня 1921 р. слід вважати датою заснування чернечої обителі сестер Чину св. Василя Великого на Закарпатті.

Постає питання, чому власне А. Волошин подав у Шкільний відділ Цивільного управління витяг з протоколу Консисторії про заснування монастиря. По-перше, очевидно, о. А. Волошин, як щирий народовець, підтримував тісні контакти з Галичиною, звідки й мали прийти перші сестри-василіянки. По-друге, Йозеф Пешек, який надзвичайно прихильно ставився до русинів, активно сприяв діяльності культурно-освітнього товариства «Просвіта» (постало в Ужгороді 9 травня 1920 р.) і підтримував приятні стосунки з о. А. Волошином, який був заступником голови цієї організації.

Відтак Й. Пешек поставив до відома Міністерство шкільництва і народної освіти ЧСР, надіславши в Прагу витяг з протоколу про заснування монастиря сестер ЧСВВ і відповідний лист. У ньому він поінформував вищу інстанцію про те, що Консисторія ухвалила рішення про заснування в Ужгороді монастиря сестер ЧСВВ, що на Підкарпатській Русі уже давно існують чоловічі монастирі цього ордену, що немає жодних перешкод для відкриття тут жіночої обителі цієї ж конгрегації і що перші черниці – Магдалина Гуменюк та Ірина Олексюк – прибули з Галичини. Тож Й. Пешек просить профільне Міністерство взяти цю справу до відома.<sup>19</sup>

Згодом на Підкарпатську Русь прибуло вже 5 сестер-василіянок. Крім Магдалини Марії Гуменюк та Ірени Софії Олексюк, у подорож до Ужгорода вирушили Василя Олена Глібовицька, Маркіяна Марія Матіяс і мати-ігуменя Агнета Антонія Ценкнер, яка задля цього навіть відмовилася бути настоятелькою монастиря у Станіславові. Всі вони вирушили на Закарпаття, ймовірно, 19 березня 1922 р. У джерелах повідомляється, що їхня дорога тривала 5 днів і була сповнена потрясінь і небезпеки. Спочатку сестри потягом дісталися зі Станіслава до прикордонної станції Лавочне. Потім були змушені пробиратися через пошкоджений війною і замерзлий тунель довжиною 2 км. Цей перехід тривав 15 годин. Щоправда сестрам допомагали робітники, які там працювали. Вибравшись із тунелю, сестри опинилися в селі Скотарське (це вже була територія Чехословаччини). Однак митниця та митний контроль знаходилися у Нижніх Верецьках (нині – Нижні Ворота), розташованих за 18 км від Скотарського. Попри те, що на митницю сестри прибули незадовго до півночі, чехословацькі митники дозволили їм залишитися до ранку в канцелярії. Наступного дня сестри на возі дісталися до Волівця, а вже там сіли на потяг і нарешті 23 березня 1922 р. прибули до Ужгорода<sup>20</sup>.

---

<sup>17</sup> ДАЗО. Ф. 28. Оп. 9. Спр. 55. Арк. 1-2.

<sup>18</sup> ДАЗО. Ф. 28. Оп. 9. Спр. 55. Арк. Ззв.

<sup>19</sup> ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 282. Арк. 7.

<sup>20</sup> ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 282. Арк. 65-66; *Сабол С.* Укрита Фіалка – сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ. С. 147-148; *Babotová Ľ.* Príchod sestier Rádu sv. Bazila Velkého... S. 172.

На момент появи в місті василіянок гарнізонне військове командування й надалі залишалося в будівлі інтернату, що на вулиці Ракоці, № 36. Та, здавалося, вихід із ситуації знайшовся. Старенька вдова Анна Погань (1844 р.н., дівоче прізвище Жупанат) вирішила подарувати сестрам Чину св.Василія Великого свій маєток, що знаходився на вулиці Минайській за номером 34, якщо вони візьмуться за виховання дітей-сиріт. Договір про це було укладено наприкінці березня 1922 р. Сам маєток сягав чималих розмірів і складався з 30 моргів (1 морг – 0,57 га) землі, майже 7 моргів великого гарного саду, будинку для проживання та господарських забудов. Однак перебрати цей маєток василіянки тоді не змогли, бо своячка А. Погань, яка доглядала за маєтком, не бажала поступатися та подала позов до суду. Старенька якийсь час проживала в будинку о. А. Волошина, а потім у помешканні, яке належало єпархії. Увесь цей час сестри доглядали за нею. На початку червня 1922 р. Анна Погань померла та була похована на Ужгородському цвинтарі біля замку, де нині розташований Закарпатський музей народної архітектури та побуту<sup>21</sup>.

Отже, сестри-василіянки не могли оселитися ані в подарованому маєтку, ані в будівлі інтернату, де все ще знаходилося гарнізонне командування. Вони опинилися в скрутному становищі і з відчаєм вже навіть готові були повернутися до Станіслава. Але тут до Ужгорода надійшов лист від капітулярного вікарія Пряшівської єпархії о. Миколи Руснака з пропозицією, щоб василіянки взяли опіку над тамтешнім інтернатом для дівчат греко-католицького віровизнання. Задля цього до Ужгорода прибув директор горожанської школи й учительської семінарії в Пряшеві д-р Олександр Дзіяк. Мати-ігуменя Магдалина Марія Гуменюк погодилася на цю пропозицію, а тому о. М. Руснак звернувся вже з офіційним проханням до капітули Мукачівської єпархії дозволити василіянкам на деякий час переселитися до Пряшева. Тож 25 серпня 1922 р. вони вирушили до міста над Торисою<sup>22</sup>.

Інтернат у Пряшеві було урочисто відкрито у вересні 1922 р. Станом на 1924 р. у ньому проживало понад 20 дівчат. Сестри Чину св.Василія Великого займалися їхнім вихованням. Крім того, мати Агнета Антонія Ценкнер викладала Закон Божий в одній із пряшівських шкіл<sup>23</sup>. У 1924-1925 шкільному році місячна оплата за проживання в інтернаті становила 300 Кч<sup>24</sup>. Як свідчать джерела, становище сестер-василіянок у Пряшеві було досить непростим, передусім через те, що вони походили з Галичини, а отже, місцева цивільна адміністрація боялася, що ті нав'язуватимуть свої духовно-культурні цінності молоді й українізуватимуть її. Всіляку підтримку сестрам надавало тамтешнє греко-католицьке духовенство, а особливо – капітулярний вікарій о. Микола Руснак. У жовтні 1922 р. у місто прибув новий керівник Пряшівської єпархії – крижевацький єпископ Діонізій Няраді (1874-1940), який виконував свої обов'язки на правах апостольського адміністратора. Він став активно перейматися питанням облаштування сестер Чину св. Василія Великого у Пряшеві<sup>25</sup>.

<sup>21</sup> ДАЗО. Ф. 151. Оп. 7. Спр. 897. Арк. 1-2; Вдова Поганьова. 1844 †1922. // Свобода (переже "Наука"). Ужгород, 8-го юнія 1922. Рочник XXIII. Число 45. С. 2-3; Упокоїлася // Свобода (переже "Наука"). Ужгород, 8-го юнія 1922. Рочник XXIII. Число 45. С. 4; Коротка історія основаня монастирів С.С. Василіянок... С. 3-7.

<sup>22</sup> Коротка історія основаня монастирів С.С. Василіянок... С. 8; *Babotová Ľ. Príchod sestier Rádu sv. Bazila Velkého...* S. 173-174.

<sup>23</sup> ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 282. Арк. 14; *Babotová Ľ. Príchod sestier Rádu sv. Bazila Velkého...* S. 174.

<sup>24</sup> Інтернат С.С. Василіянок в Пряшовѣ... // Благовѣстник. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 1. юлія 1924. Рочникъ IV. Число 13-14. С. 187.

<sup>25</sup> *Цьорох С.* Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василіянок... С. 217-219; *Babotová Ľ. Príchod sestier Rádu sv. Bazila Velkého...* S. 174; *Lichtej J. Dokumenty Štátneho archívu...* S. 76-92.

Однак ставлення до василіянок з боку їхніх підопічних було неоднозначним. З цього приводу заслуговує на увагу лист м. Магдалини Марії Гуменюк до ігумена чоловічого монастиря ЧСВВ в Мукачеві о. Єроніма Малицького. Слід відзначити, що о. Єронім Малицький походив з Тернопільщини. У 1920 р. його було призначено настоятелем Мукачівської обителі, з якої мали розпочати проведення реформи василіанських монастирів на Підкарпатській Русі. Восени 1923 р. о. Єронім Малицький став ігуменом монастиря в Ужгороді та директором інтернату гімназистів, який існував при цій обителі. Тут він і завершив своє земне життя<sup>26</sup>. Хоча в листі не названо імені о. Єроніма Малицького (м. Магдалина Марія Гуменюк звертається «Високопреподобний Отче Ігумен!»), але тут містяться згадки про намір деяких василіянок приїхати до Мукачева, і це дає підстави стверджувати, що саме йому було адресовано листа.

Сестри, ймовірно, підтримували контакти з о. Єронімом Малицьким. В усякому разі, лист має довірливий характер. Він датований 12 липня 1923 р. і містить, крім іншого, інформацію про те, що у Пряшеві монахині мали від вихованок інтернату великі неприємності. Ті поводитися нечемно та намагалися ставитися до василіянок зухвало і навіть вороже. Черниці були майже безпорадні, позаяк їхні підопічні робили це під впливом деяких осіб з міста, які ставилися неприхильно до прийшлих галичанок. Дівчата поширювали про монахинь плітки, вдавалися до неправдивих звинувачень і намагалися поставити сестер у таку ситуацію, аби ті, зрештою, відмовилися від виконання покладеної на них місії. Та з Божою поміччю василіянки вистояли й очікували на остаточне вирішення питання щодо їхнього тамтешнього перебування. Водночас м. Магдалина Марія Гуменюк зацентувала також на тому, що у Пряшеві цілковита «паніка перед українізмом» і задля протидії йому навіть поширення православ'я («шизма») не здається настільки небезпечним<sup>27</sup>.

Слід відзначити, що черниці не поривали зв'язків з Ужгородом і не полишали надії на повернення туди. У цьому ж листі м. Магдалина Марія Гуменюк пише, що коли була востаннє в Ужгороді, то звернула увагу на погіршення ставлення єпископа А. Паппа до вирішення справи василіянок. Вона також зауважує, що радники владики втопили б їх у ложці води. «Та все-таки, підсумовує настоятелька, діло наше іде наперед [...] та є надія, що скорше чи пізніше і в Ужгороді заакліматизують ся Василіянки»<sup>28</sup>.

На Підкарпатській Русі долею сестер переймалося жіноцтво, об'єднане в проукраїнську громадську організацію «Руський Жіночий Союз». Ця спілка була зареєстрована Цивільним Управлінням влітку 1922 р. На перших загальних зборах «Жіночого Союзу», які пройшли 3 липня 1922 р., було обрано його президію у такому складі: 1) голова – Ірина Волошин (дружина о. А. Волошина); 2) члени відділу – Єлизавета Грабар, Марія Пуза, Маргарета Балог, Магдалина Вако, Олена Бокшай, Маргарета Желтвай, Анна Дем'янович, Ольга Яворська; члени контрольної комісії – Маргарета Бращайко, Ольга Волошин і Анна Фленько. На той час у товаристві перебувало всього

---

<sup>26</sup> Р. [ешетло] С. о. Ієронім Малицький ЧСВВ // Записки Чина святого Василя Великого. Том І. Вип. 1-4. Жовква, 1924. С. 298-301.

<sup>27</sup> ДАЗО. Ф. 151. Оп. 7. Спр. 1192 «а». Арк. 46зв.-47зв.

<sup>28</sup> ДАЗО. Ф. 151. Оп. 7. Спр. 1192 «а». Арк. 48зв.-49.

12 осіб<sup>29</sup>. Невдовзі лави «Жіночого Союзу» поповнилися, й спілка стала проводити в краї різноманітні акції.

На прохання побожних вірниць «Жіночий Союз» організував численну делегацію, яка 6 травня 1923 р. зустрілася з єпископом А. Паппом і висловилася за те, щоб він домагався якнайшвидшого повернення з Пряшева до Ужгорода сестер-василіянок. У складі делегації були жінки не лише з Ужгорода, але також із навколишніх сіл. Владика прийняв їх приязно і пообіцяв зробити все можливе для того, щоб черниці змогли облаштуватися в місті. При цьому А. Папп зажадав, аби учасниці цієї акції добровільними пожертвами підтримали матеріальне становище василіянок. На заклик єпископа жінки зобов'язалися надавати хто 200, хто 300, а хто й 500 Кч (чеських крон) на потреби сестер-василіянок, допоки не буде забезпечено стабільність їхнього перебування в краї<sup>30</sup>. Так серед проукраїнської людності Ужгородщини став ширитися рух за утвердження сестер ЧСВВ на теренах Підкарпатської Русі.

Завзятість жіноцтва не залишилася поза увагою й 2 червня 1923 р. Консисторія Мукачівської єпархії на своєму засіданні ухвалила рішення, відповідно до якого потрібно відкрити сирітський притулок та новіціат сестер ЧСВВ<sup>31</sup>. Наступного дня, 3 червня 1923 р., під проводом активісток «Жіночого Союзу» в Ужгороді відбулося велелюдне зібрання. Серед іменитих учасників на ньому були присутні Ірина Желтвай, дружина тодішнього жупана Ужгородської жупи Івана Желтвая (1875-1934), Ірина й Августин Волошини, професор Ужгородської учительської семінарії о. Віктор Желтвай, професор теології Ужгородської гімназії о. Еміліан Бокшай (1889-1976), письменниця і громадська діячка Пряшівщини Ірина Невицька (1886-1965), адвокат д-р Іван Долинський та ін. Головував на зібранні Іван Колесар. Тут обговорювалося питання про заснування в Ужгороді сиротинця, яким мали опікуватися сестри-василіянки. Йшлося про те, щоб переобладнати для сиротинця, як наголосив у своєму виступі о. А. Волошин, маєток покійної А. Погань. На пропозицію А. Волошина було створено відповідну комісію, яка мала займатися цією справою. Її очолила К. Грабар. Відтак І. Колесар висловив прагнення, аби після його смерті до сиротинця відійшла вся посілість, яка йому належить. А якщо потрібно, то одну її частину, що оцінюється в 30 000 Кч, він готовий передати відразу ж. Усі присутні схвально сприйняли таку заяву. На зібранні також було зібрано понад 3000 Кч добровільних пожертвувань для матеріального забезпечення притулку для сиріт<sup>32</sup>. Отже, проукраїнські громадські діячі краю поклали великі надії на сестер-василіянок щодо утримання сиротинця.

Невдовзі відбулися зміни в керівництві Мукачівської єпархії. У 1924 р. її новим очільником став єпископ Петро Гебей. На його наполягання у вересні цього року три

---

<sup>29</sup> ДАЗО. Ф. 12. Оп. 3. Спр. 64. Арк. 27; *Вышнянській*. Руській Жѣночій Союзъ // Народный календарь Товариства «Унію» на звычайный рокъ 1929. Ужгородъ, 1928. LXI-ый рокъ. С. 82. У тогочасних періодичних виданнях краю ця організація називається також «Союз руських жінок» («Союз Руських Жон»). Автором публікації «Руській Жѣночій Союзъ» є професор Ужгородської учительської семінарії о. Віктор Желтвай (1886-1963), який підписував свої матеріали псевдонімом «Вышнянській».

<sup>30</sup> Женска депутація у Преосв. Єпископа // *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинів. Ужгород, 1. Юнія 1923. Рочникъ III. Число 11. С. 177-178.

<sup>31</sup> *Кічера В.* Греко-Католицька Церква в Чехословаччині як соціальна інституція (1918-1939)... С. 54.

<sup>32</sup> За руській сиротинець // *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинів. Ужгород, 1. юлія 1923. Рочникъ III. Число 13 и 14. С. 216-217.



черниці-василіянки повернулися з Пряшева до Ужгорода: мати ігуменя Магдалина Марія Гуменюк, мати Агнета Антонія Ценкнер та сестра Василя Олена Глібовицька<sup>33</sup>. І вже 12 вересня 1924 р., відразу ж після повернення, їх було залучено до роботи в інтернаті для дівчат. Він розміщувався в будівлі, що знаходилася під номером 23 на вул. Ракоці (нині – вул. Августина Волошина), й належала «Товариству руських священників», яке зобов'язувалося забезпечити виховання 16-ти знедолених сиріт з родин духовних осіб. Крім сиріт, в інтернаті також проживали дівчата віком від 11 років, що навчалися в жіночій учительській семінарії. Упродовж 1924/25 навчального року в інтернаті перебувало 72-оє дівчат. Його директоркою стала м. Магдалина Марія Гуменюк, а м. Агнета Антонія Ценкнер – адміністраторкою. На цій посаді м. Агнета Антонія Ценкнер отримувала від шкільного реферату Цивільного управління щомісячно 200–250 Кч, мала повне забезпечення в інтернаті й тут проживала.

Роботи було чимало, тож настоятелька монастиря в Станиславові Макрина Павлюк відрядила в наш край ще чотирьох сестер. Дві з них – Марія Меланія Яворська та Меланія Марія Буцманюк – залишилися в Ужгороді, а дві поїхали до Пряшева. Черниці відповідали за кухню, стежили за порядком у гуртожитку, а деякі проводили заняття в учительській семінарії<sup>34</sup>. Так, Василя Глібовицька «працювала там у бібліотеці, підбираючи для учениць потрібні для занять книжки, займалася перекладацькою й літературною діяльністю: писала дітям вірші та п'єси, здійснювала у відповідні свята шкільні постановки... Крім того, вела бухгалтерію в інтернаті»<sup>35</sup>.

Тим часом на користь сестер ЧСВВ вирішилася судова справа з фундацією А. Погань. При цьому інтереси василіянок боронив ужгородський адвокат д-р Іван Долинський<sup>36</sup>. У маєтку було розміщено сиротинець, який розпочав свою чинність 15 березня 1925 р. Його настоятелькою стала Миколая Олексюк (сестра Ірени Софії Олексюк), яка приїхала до Ужгорода наприкінці січня 1925 р. зі Словіти (Львівська область), з тамтешнього василіяньського монастиря. У сиротинці відразу ж було поселено 15 дівчат. До досягнення 15-літнього віку вони виховувалися тут під опікою сестер-василіянок і мали можливість ходити до школи. Сиротинець утримувався за рахунок прибутків з городу, саду та пожертв небайдужих людей<sup>37</sup>.

У Пряшеві ж залишилися м. Ірена Софія Олексійюк і с. Маркіяна Марія Матіяс. Згодом до Пряшева прибули ще дві черниці. Наприкінці червня 1925 р. у Пряшеві перебувало троє василіянок з Галичини – м. Ірена Софія Олексійюк, с. Стефанія Густава Качоровська, с. Северина Софія Михник, а також с. Амвросія Анна Джуджар, яка походила з Королівства сербів, хорватів і словінців (з 1929 р. – королівство Югославія). Настоятелькою

---

<sup>33</sup> ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 282. Арк. 65–66; *Цьорох С.* Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василіянок... С. 212; *Babotová Ľ.* Príchod sestier Rádu sv. Bazila Velkého... S. 174.

<sup>34</sup> ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 282. Арк. 74, 94–95; Ф. 28. Оп. 2. Спр. 885. Арк. 4; Сестры Василіянки в Ужгородѣ // Душпастьєрь. Офіційный органъ гр.-каф.епархїи Мукачевской. 1924. Новембрїй. Рочникъ І. Число 9. Ст. 474; Прийшли монахинѣ // Благовѣстник. Духовна газета для Подкарпатских Русинѣв. Ужгород, 1. октобра 1924. Рочникъ ІV. Число 19–20. С. 256.

<sup>35</sup> *Стеців-Тимчук У.* У тиші серця. Життя сестри Василїї (Олени) Глібовицької, ЧССВ. С. 48.

<sup>36</sup> *Благовѣстник.* Духовна газета для Подкарпатских Русинѣв. Ужгород, 1. януара 1923. Рочникъ ІІІ. Число 1. С. 16.

<sup>37</sup> ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 282. Арк. 85; Ф. 151. Оп. 7. Спр. 897. Арк. 11зв.; Коротка історія основаня монастирів С.С. Василіянок... С. 9–10.

Пряшівської обителі й директоркою інтернату була м.Ірена Софія Олексіук, а її заступницею – с. Стефанія Густава Качоровська, яка також наглядала за інтернатською кухнею. Сестра Амвросія Анна Джуджар була вчителькою, а Северина Софія Михник – інфімеркою та фіртіянкою<sup>38</sup>.

За внесок у справу повернення до Ужгорода сестер-василіянок єпископ П. Гебей отримав подяку від апостольського нунція у Празі, який висловив свою радість з нагоди цієї події й обіцяв матеріальну допомогу та моральну підтримку монахиням, аби їхнє постійне перебування у Мукачівській єпархії було належним чином забезпечене<sup>39</sup>. Владика Петро Гебей активно переймався питаннями повноцінного облаштування сестер-василіянок в Ужгороді. Невдовзі після повернення частини з них до Ужгорода він звернувся до греко-католицьких вірників в Америці з проханням надати допомогу василіянкам, і висловив свій намір відкрити при їхній обителі новіціат<sup>40</sup>. Нарешті 12 листопада 1925 р. владика освятив приміщення для новіціату, щоб там готувати до чернечого життя місцевих дівчат, які у такий спосіб виявили бажання служити Богу. Тоді на цей шлях стало п'ять перших претенденток<sup>41</sup>.

Нарешті 1926 р. гарнізонне військове командування покинуло будівлю інтернату учительських сиріт, який знаходився на вулиці Ракоці під номером 36, і ця установа теж перейшла у відання монахинь ЧСВВ. На той час під їхньою опікою тут перебувало 48 дівчат<sup>42</sup>. Отець Севастіан Сабол пише, що василіянкам додалося «чимало праці», а сестра Василія Глібовицька, крім іншого, стала відвідувати курс ведення господарства, який тоді було запроваджено при учительській семінарії. Отримані тут знання вона намагалася «застосувати в практичному житті» й організувала в монастирі зразкове господарство<sup>43</sup>.

Слід відзначити, що сестри ЧСВВ залучали дівчат, яких виховували, до участі в різноманітних заходах духовного спрямування. Так, 16 лютого 1930 р. в залі одного з інтернатів відбувся святковий вечір з нагоди 1600-ліття від дня народження св. Василя Великого. На урочистостях були присутні владика Петро Гебей разом із членами капітули, урядовці, представники емігрантської інтелігенції, серед яких, зокрема, знаний український диригент Олекса Приходько (1887-1977). На цьому святі він диригував хором<sup>44</sup>.

У першій половині 1929 р. на Підкарпатській Русі перебувало 28 сестер ЧСВВ. Вони опікувалися двома інтернатами та одним сиротинцем. В інтернаті, що знаходився у будинку 23 на вул. Ракоці, тоді проживало 100 дівчат і 21 монахиня. Плата за помешкання й харчування в інтернаті становила близько 380 Кч з особи на місяць. На ці кошти

---

<sup>38</sup> ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 282. Арк. 47; Ф. 28. Оп. 2. Спр. 885. Арк. 4.

<sup>39</sup> Преосвященный Владыка... // Благовѣстник. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгородъ, 1. януара 1925. Рочникъ V. Число 1. С. 15.

<sup>40</sup> Его Преосв. Епископъ Петръ въ справѣ заоснованія новиціята СС. Василіянокъ къ Американскимъ гр. каф. Русинамъ // Душпастырь. Офіціальныи органъ гр.-каф.єпархіи Мукачевской. 1925. Январь-февраль. Рочникъ II. Число 1-2. Ст. 62-63.

<sup>41</sup> Отворился давноожиданныи новиціат Сестеръ Василіянокъ въ Ужгородѣ // Душпастырь. Офіціальныи органъ греко-кафоліч.єпархіи Мукачевской и Пряшевской. 1925. Децембрій. Рочникъ II. Число 10. Ст. 517-518; Сабол С. Укрита Фіялка – сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ. С. 158.

<sup>42</sup> Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василіянок... С. 214.

<sup>43</sup> Сабол С. Укрита Фіялка – сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ. С. 158.

<sup>44</sup> Інтернатки СС. Василіянокъ въ Ужгородѣ // Благовѣстник. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгородъ, мартъ 1930. Рочникъ X. Число 3. С. 48.

утримувався весь інтернат, а також сестри-василіянки. За інтернатом доглядало п'ятеро черниць: м. Магдалина Марія Гуменюк, с. Василія Олена Глібовицька, с. Марія Меланія Яворська, с. Северина Софія Михник і с. Агафія Андрея Горват. Деякі монахині проводили заняття в жіночій семінарії. Ніхто з василіянок не отримував жодної платні. Лише тим, які викладали в учительській семінарії, шкільний відділ досі виділяв по 500 Кч на рік.

Ще один дівочий інтернат, який перебував у віданні сестер ЧСВВ, знаходився в будинку 36 на вулиці Ракоці. Тут проживало четверо монахинь. 3-поміж них справами інтернату займалися м. Агнета Антонія Ценкнер і с. Амвросія Анна Джуджар, яка приїхала в Ужгород із Пряшева. Як відомо, у 1925 р. було відкрито сиротинець, що розташовувався у подарованому василіянкам маєтку А. Погань на вул. Минайській за номером 34. Він існував за рахунок прибутків від господарства та пожертвувань небайдужих людей. Тут знаходилося троє черниць: с. Меланія Марія Буцманюк, с. Методія Марія Лаврюк та с. Юстина Юлія Ганусич. Вони виховували дітей-сиріт і вели господарство, привчаючи до праці своїх підопічних<sup>45</sup>.

Згодом постала потреба в будівлі для монастиря, і тут на допомогу прийшов єпископ Василь Такач. Він організував акцію щодо збору коштів серед закарпатців у США. За ці гроші ігумена М. Гуменюк придбала старий будинок по сусідству з інтернатом священницьких сиріт. Частину цього будинку вдалося полагодити, тож тут було розміщено інтернат для 15 дівчат, т.зв. фреблівську школу, в якій навчання проводилися із застосуванням принципу гри, забави, а також майстерню з виготовлення килимів. Іншу частину споруди, яка не підлягала ремонту, було знесено і замість неї зведено добудову, в якій сестри розмістили новіціат і монастирську каплицю<sup>46</sup>.

**Висновки.** Сестри-василіянки розгорнули роботу в двох греко-католицьких єпархіях тодішньої Чехословацької Республіки – Мукачівській і Пряшівській. Як відомо, вони прибули в Чехословаччину на запрошення керівництва Мукачівської єпархії, але, слід визнати, що свою самовіддану працю в країні розпочали власне в Пряшівській діоцезії. Відтак у середині 20-х років ХХ ст. черниці-василіянки остаточно утвердилися також у Мукачівській греко-католицькій єпархії. Головним осідком їхнього перебування стало місто Ужгород, де знаходилися органи урядової адміністрації Закарпаття та єпархіальне управління. В Ужгороді василіянки розгорнули харитативне служіння, тут постала їхня чернеца обитель, було відкрито новіціат. Саме з Ужгорода вони поширили свою подвижницьку місію на інші терени Мукачівської греко-католицької діоцезії. Діяльність сестер ЧСВВ сприяла поживленню духовного життя на Закарпатті та Пряшівщині, спрямовуючи його в українське русло.

*Ihor Likhtei*

### **Establishment and activities of the Sisters of the Order of St. Basil the Great in Transcarpathia and Pryashiv Region in the 1920s**

**Abstract:** The question of organization of the Basilian sisters convent in Transcarpathia appeared on the agenda in the fall of 1921. Just then the negotiations intensified between the

---

<sup>45</sup> ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 282. Арк. 92, 94-95.

<sup>46</sup> Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василіянок... С. 215-216.

monastery of sisters of the Order of St. Basil the Great (CHSVV) in Stanislaw (now Ivano-Frankivsk) and cleric and secular persons in Uzhhorod, who were adherent to the idea of spreading their activities on the territory of the region. So the first two nuns arrived from Stanislaw to Uzhhorod and the process of establishing a monastery started. However, confirmation of the Basilian sisters in Uzhhorod, who were increased to five of them at the beginning of 1922, was passing with considerable difficulties. After all there were no proper conditions for a full-fledged functioning of the monastery at that time. So in the summer of 1922, the Basilian sisters moved to Priashiv. They stayed there until the fall of 1924. Within that period, the changes occurred in the leadership of the Mukachevo diocese. In 1924 Bishop Petro Gebei became its new head. At his request three Basilian nuns returned from Priashiv to Uzhhorod in September of the same year. Thus their ascetic mission in Transcarpathia started. The nuns were immediately involved in the work in the boarding school for girls. In 1929, there were 28 sisters of the CHSVV in Transcarpathia. They took care of two boarding schools and one orphanage. A few Basilians remained in Pryashiv region. There was an orphanage under their care. The activities of the Basilian sisters contributed to the revitalization of spiritual life in Transcarpathia and Pryashiv region, directing it in the Ukrainian direction.

**Keywords:** Sisters of the Order of St. Basil the Great, Mukachevo Greek Catholic Diocese, Magdalyna Mariia Humeniuk, Agneta Antonia Zenkner, Vasyliia Olena Hlibovytska, Uzhhorod, Podkarpatska Rus, Priashiv Greek Catholic Diocese